ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ
ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)
2020. Vol. 12. Issue 1.
Journal home page: https://fip.dp.ua/index.php/FIP

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Олексій Вікторович Кокорєв
Кандидат філософських наук,
викладач Коледжу зв'язку та інформатизації
Одеської національної академії зв'язку
імені О.С. Попова,
Олександрівський проспект, 6, Одеса, 65045,
Україна

Oleksii Viktorovych Kokoriev
PhD in Philosophy Science,
College of Telecommunication and
Informatization
of ONAT named after A.S. Popov,
Oleksandrivskyi prospekt, 6, Odessa, 65045,
Ukraine

E-mail: politlaw@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7391-2498

УДК 321.7-028.79-021.146.4 (474.2)

ПОГІРШЕННЯ ЯКОСТІ ДЕМОКРАТІЇ В ДЕРЖАВАХ-УЧАСНИЦЯХ ЄС: КЕЙС ЕСТОНІЇ

Received 21 April 2020; revised 18 May 2020; accepted 12 June 2020
DOI: 10.15421/352015

Анотація

На прикладі Естонії вивчається відповідність держав останніх «хвиль» розширення ЄС ліберально-демократичному інституційному та ціннісному стандарту ЄС. Аналізується якість естонської демократії, визначаються основні її дефекти. Оцінюються потенційні загрози, які можуть поглибити демократичний відступ за ситуації віднедавного переходу Естонії до більш консервативного, націоналістичного порядку денного.

Ключові слова: Естонія, якість демократії, деконсолідація демократії, дефекти демократії.

Deterioration of the quality of democracy in EU member states: the case of Estonia

Abstract

The example of Estonia examines the compliance of recent EU enlargement states with the EU's liberal democratic institutional and value standards. The quality of Estonian democracy is analysed, its main defects are determined. It is stated that destructive processes of democratic consolidation are taking place in Estonia today. It assesses the potential threats that may deepen the democratic retreat in Estonia's transition to a more conservative, nationalist agenda. It is emphasized that, despite the decline in the quality of democracy, Estonia remains the leader of liberal-democratic transformations between the Baltic countries. It is argued that the main causes of the instability of liberal democracy in Estonia lie in the plane of the political culture of the population. It is emphasized that the values of survival in Estonians now dominate the values of self-expression. It is noted that the consolidation of the positions of the Conservative People's Party of Estonia in the legislative and executive branches of power has integrated Estonia into a planetary process of growth of right-wing radicalism and democratic retreat. The reasons that influenced the rise of populism, radicalism in Estonian politics are called the pan-European migration crisis, the recognition by the state of civil partnership, including for same-sex couples and other factors. The author concludes that despite the unconditional progress of Estonia over the last three decades after independence, this country cannot be regarded as a stable democracy. Estonia is predicted not to follow the path of illiberal democracy, like Hungary and Poland, but the stability of democratic values is broken today. These processes can deepen, especially if radical political forces remain in power. The promotion of the nationalist-conservative discourse of positions by the Conservative People's Party of Estonia and its allies has been identified as a threat to Estonia's progressive development, but also to the EU's overall functioning as a liberal-democratic project.

Keywords: Estonia, quality of democracy, deconsolidation of democracy, defects of democracy.

© О.В.Кокорєв, 2020. All rights reserved.

Ухудшение качества демократии в государствах-участниках ЕС: кейс Эстонии

Аннотация

На примере Эстонии изучается соответствие государств последних «волн» расширения ЕС либерально-демократическому институциональному и ценностному стандарту ЕС. Анализируется качество эстонской демократии, определяются основные ее дефекты. Оцениваются потенциальные угрозы, которые могут углубить демократическое отступление в ситуации нынешнего перехода Эстонии к более консервативной, националистической повестке дня.

Ключевые слова**: **Эстония, качество демократии, деконсолидация демократии, дефекты демократии.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У ст.2 Лісабонського договору демократія визначена базовою цінністю ЄС. Однак вже друге десятиліття в країнах ЄС, як і загалом у світі, наростає дефіцит демократії («демократія в кризі» за визначенням Freedom House [5]). Щораз чіткіше окреслюються дефекти демократії та збільшується їх спектр. Радикальні громадсько-політичні актори різного кшталту щораз активніше протистоять неоліберально-демократичним цінностям і підривають їх мовою ненависті, інтолерантними акціями тощо. Третина населення світу живе в країнах, де стан ліберально-демократичних інститутів погіршився за останнє десятиліття [11]. Світова тенденція зниження якості демократії є «третьою хвилею автократизації» [10]. В умовах глобального погіршення якості демократії країни ЄС також більшою чи меншою мірою стають прикладами висхідної підтримки політичних сил, які просувають наративи, що дисонують зі засадами неоліберальної демократії.

Відтак нині виправдано говорити про антидемократичний розворот, який більшою чи меншою мірою нині характерний усім демократичним державам. Схоже, демократія поступово втрачає своє ліберальне ядро. Зростають різні форми нерівності, а відтак зменшується прошарок середнього класу, що спричиняє піднесення антиліберального популізму. Відбувається, образно кажучи, корозія, ослаблення «будівельних блоків» демократії. Глобальна фінансова криза 2008 року, а згодом міграційна криза 2015 року посилили крихкість демократичних систем, поставили під загрозу демократичний консенсус. Схоже, деконсолідація демократії продовжить поглиблюватися в результаті руйнівного впливу пандемії COVID-19, хоча наслідки впливу цього чинника лише починають окреслюватися й уповні не можуть бути оцінені.

Відтак постала низка питань: чи відповідають держави ЄС, зокрема «молоді» демократії Балтії, обрані предметом нашого вивчення, демократичному (ліберально-демократичному) стандарту? наскільки нині виражений у них дефіцит демократії та з якими саме її дефектами ці країни стикаються? наскільки загрозливим для виконання цілей і завдань ЄС є демократичний відступ «молодих» європейських демократій?

Очевидно, що країни Балтії наразі не здійснили нелібералього повороту, як, до прикладу, Угорщина або ж Польща, однак останніми роками вони також увиразнюють стагнацію і навіть деякий регрес у зміцненні ліберально-демократичних цінностей. Тобто, мова про те, що держави, прийняті до ЄС в ході останніх «хвиль» розширення ЄС, більшою чи меншою мірою відійшли від Копенгагенських критеріїв, які виконали для набуття членства в ЄС.

Аналіз публікацій.

Проблематика демократичної деконсолідації, погіршення якості демократії загалом у світі та в країнах ЄС останнє десятиліття з огляду на загострення проблеми щораз глибше вивчається політичною наукою (М.А. Вахудова, Ф.Закарія, Т.Каротерз, І.Крастєв, А.Круасан, В.Меркель, М.Платнер, Ш.Ханлі та ін.). Однак науковий інтерес дослідників зміщений у площину загальних проблем якості демократії та причин її зниження, а також вивчення кейсів найперше двох країн ЄС, які найяскравіше увиразнюють дефекти ліберальної демократії (Угорщина, Польща).

Водночас незалежні країни Балтії, а особливо Естонія, донедавна вважалися «бастіоном» ліберально-демократичних цінностей і сильної підтримки ідеї європейського дому. Відтак ця група держав фактично не є досліджена з позицій дефектів ліберальної демократії.

В українській політичній науці відсутні дослідження проблеми якості демократії у країнах Балтії та оцінка відповідності політики цих держав ліберально-демократичному стандарту ЄС. З огляду на обмеженість джерельної бази для вивчення дефектів демократії на прикладі кейсу Естонії, такими джерелами виступили, найперше, результати досліджень неурядових організацій та опитувань громадської думки.

Метою статті є вивчення на прикладі Естонії якості демократії, її основних дефектів у країнах останніх розширень ЄС. Ставиться завдання оцінити, наскільки відповідає/відхиляється нині Естонія від ліберально-демократичного інституційного та ціннісного стандарту ЄС. Робоча гіпотеза передбачає оцінку Естонії як держави, яка віднедавна здійснила перехід до більш консервативного, націоналістичного порядку денного, що має перспективою знизити якість демократії.

Основний зміст.

Упродовж усього періоду членства в ЄС Естонія отримувала доволі високі міжнародні оцінки якості демократії, найкращі на пострадянському просторі. Естонія лідирує за темпами ліберально-демократичних трансформацій з-поміж країн Балтії. Інтеграція в західні структури та прихильність до демократії, верховенства права були основними складовими успіху цієї держави після здобуття незалежності. Загалом демократія в Естонії є міцною, права людини гарантуються, е-демократія сприяє прозорості влади і под. Проте результати парламентських виборів у березні 2019 року поставили під сумнів таку подальшу перспективу Естонії, адже в країні відбувся перехід до більш консервативного, націоналістичного порядку денного.

Демократичні інституції в Естонії наразі доволі сильні, а політичні та громадянські права в основному поважаються. НУО Freedom House віднесла Естонію до групи «вільних» країн: у звіті «Freedom in the World 2019» [6] країна набрала 94 бали зі 100-а можливих. Водночас понад 5% населення Естонії не мають громадянства цієї держави, а відтак не можуть реалізувати активне виборче право на загальнонаціональних виборах та реалізувати низку інших прав громадянина. Попри перехід до моделі е-держави, корупція (особливо – політична) зберігає актуальність. Наявні випадки дискримінації національних, сексуальних та ін. меншин, наростання довкола них мови ненависті. Існує гендерний дисбаланс, особливо в питанні заробітної плати. Це не вичерпне коло проблем у площині оцінки якості естонської ліберальної демократії.

Саме з огляду на наявні проблеми в Індексі демократії за 2019 рік, Естонію віднесено до групи держав з недосконалою демократією (flawed democracy). Така оцінка зумовлена тим, що хоч в Естонії наявні вільні та прозорі вибори, основні права та свободи дотримуються, однак фіксуються випадки тиску на журналістів та видання, прояви різного типу інтолерантності. Також недостатньо розвинена демократична політична культура населення, низьким залишається рівень його громадсько-політичної участі тощо. Починаючи від 2006 року, відколи Economist Intelligence Unit визначає Індекс демократії Естонії, ця країна не долала рубіж до повної демократії (full democracy). Найбільші недоліки Естонії вбачаються саме в площині політичної участі та політичної культури населення.

На нашу думку, якість демократії Естонії доцільно вивчати крізь призму цінностей і параметрів політико-правової культури населення. Естонська соціологиня Т. Віхаллем вказала на цінності, які нині є пріоритетними для естонців: здоров'я, мир, міцна сім'я, національна безпека, особисте щастя, безпечне довкілля та ін. [3]. Дослідниця вважає, що естонці ще значною мірою за цінностями близькі до колишніх країн Східного блоку, і ще не увібрали в себе цінності західноєвропейських або ж нордичних країн.

У цьому контексті звернемося до підходу Р.Інґлгарта [1] звертав увагу, що стійкими демократіями більшою мірою є ті суспільства, які ґрунтуються на цінностях самовираження;

дослідник одним із перших закцентував на сильному зв'язку між цінностями виживання/самовираження і демократією. Очевидно, що цінності виживання в естонців наразі домінують над цінностями самовираження. Водночас цінності, на яких базується ЄС, ґрунтуються на таких інтегральних стовпах, як відповідальна свобода (обмеження себе задля спільного співіснування та поступу) і відповідальна співпраця (схильність до співпраці, активність, готовність до компромісів, довіра, толерантність, участь у прийнятті рішень тощо). Цінності виживання, які ще міцно увиразнені в естонцях, вступають у суперечність з цінностями ЄС. Високий рівень недовіри усім, хто поза межами близького кола осіб, а особливо т. зв. «Іншим»; висока недовіра державним установам тощо є характеристиками спільнот, в яких домінують цінності виживання. Це є безумовною перешкодою стійкості ліберальної демократії.

Якщо опиратися на параметри консолідації демократії, запропоновані Р.С.Фоа та Я.Мунком, то рівень консолідації демократії в певній державі визначається, найперше, за такими параметрами: наскільки демократія як система правління підтримується суспільством; наскільки антисистемні партії та рухи слабкі (чи відсутні узагалі); наскільки укорінені демократичні правила [4, с.15]. У випадку Естонії ми бачимо, найперше, проблему наявності антисистемних партій, рухів і навіть їх представленість у законодавчій та виконавчій владі країни. Також очевидними є проблеми в площині політичної культури естонців, оскільки правила демократичного співжиття ще не є міцно укоріненими у всіх соціально-демографічних групах населення країни.

В країнах консолідованої демократії (за Х. Лінцем та А. Степаном [9, с.5-7]: 1) відсутні групи, зацікавлені у зміні режиму; 2) абсолютна більшість населення твердо переконана, що демократія є найкращою формою врядування; 3) апарат держави функціонує за демократичними принципами. У випадку Естонії безумовним позитивом є розбудова прозорої та ефективної моделі е-держави, яка увиразнює демократичні принципи. Естонці загалом є прихильні до демократії, однак проблему становить наявність груп, зацікавлених у зміні режиму (найперше, маємо на увазі Консервативну народну партію Естонії (EKRE), її молодіжне крило «Синє пробудження» (Sinine Äratus) та інші радикальні політичні сили).

Нині в політичному процесі Естонії простежується деконсолідація демократії. Ще в часі свого президентства (2006-2016) Т.Г.Ільвес висловлював побоювання, що естонська демократія може бути «спустошена». Хоч темпи технологічного, економічного зростання Естонії є доволі значними (були такими до початку пандемії COVID-19), очевидно, що деструктивні процеси, спрямовані на підрив неоліберальної демократії, після парламентських виборів 2019 року вийшли на поверхню. Йдеться про електоральний успіх партії EKRE. У 2015 році ця новостворена партія, вперше беручи участь у виборах, одразу отримала 8,1% голосів (7 зі 101 місця в Рійґікоґу). У 2019 році її підтримали вже 17,8% виборців (19 місць); це найбільший приріст електоральних симпатій з-поміж естонських партій. Очевидно, в естонській спільноті доволі сильним є запит на ті цінності та вектори розвитку, які просуває партія EKRE. Не виключаємо, що причиною цього є те, що в естонського електорату доволі сильний попит на антиелітарну позицію, однак така гіпотеза потребує проведення окремого дослідження для підтвердження/спростування.

Партія EKRE просуває мету збереження естонської етнічності та традиційних цінностей. Основними темами партійного дискурсу є «антиросійська позиція, євроскептицизм, пропаганда сімейних цінностей і виступ проти біженців» [8, с.47]. Партійна програма з позицій консерватизму спрямована на підтримку молодих естонських сімей, зменшення еміграції естонців, запобігання імміграції з-поза меж ЄС, дискримінацію ЛГБТ-спільноти тощо. EKRE опозиційна до мультикультуралізму, сексуальних меншин, фемінізму, одностатевого партнерства тощо. Ця партія виступає за різке зменшення прав російської національної меншини, а також уважає, що єврейська меншина має надто багато привілеїв в Естонії. Критики курсу EKRE звину-

вачують цю політичну силу в ксенофобії, нативізмі, неорасизмі. Власне ми вважаємо, що зміцнення позицій цієї партії у законодавчій та виконавчій гілках влади долучило Естонію до загальнопланетарної тенденції піднесення правого радикалізму та демократичного «відступу».

Формально партія EKRE прагне просувати свою політику виключно через парламентські, урядові та інші демократичні інститути та процедури. Однак на їх публічних заходах часто присутні áктори з відкритою радикальною позицією, наприклад, антимігрантський рух естонських «Солдат Одіна» (Soldiers of Odin Estonia). Відтак не виключається зв'язок між націоналістично-консервативними партіями та позапарламентськими бойовими ультраправими угрупованнями.

Найбільшу популярність партія EKRE має серед сільського населення і, що найбільш тривожно, серед молоді 18-24 років. EKRE підтримують ті естонці, для кого пріоритетною цінністю є порядок (цінність неоавторитарного кшталту), а не свобода (ліберально-демократична цінність).

Відзначимо, що консервативні, націоналістичні цінності в дещо м'якшій формі були увиразнені в Естонії й до приходу до влади партії EKRE. Їх представленість була зумовлена, найперше, зрозумілим бажанням зберегти національну культуру та мову після багаторічного деструктивного радянського гніту. Однак, на нашу думку, ідеологія EKRE увиразнює нетолерантний популістський розворот Естонії зі загостренням євроскептицизму, відкиданням неоліберальних цінностей, наростанням мови ненависті тощо.

Стрімке піднесення радикальної партії EKRE в країні, котра довготривало незмінно імплементувала демократичні стандарти, пояснюється комплексом причин. Вкажемо на основні, на нашу думку, причини росту популярності EKRE:

1) у 2012 році з причини корупції саморозпустився Народний союз Естонії – консервативна партія, яка увиразнювала інтереси сільського електорату[1]. Її виборці, як і частина членів, частково доєдналися до новоутвореної партії EKRE. Під впливом цього процесу відбувся структурний зсув в естонській партійній системі, адже до цього часу в тут не було успішної праворадикальної партії;

2) офіційне визнання державою цивільного партнерства у 2014 році. Така альтернатива традиційному шлюбу була уможливлена зокрема й для одностатевих пар. Це розділило естонську спільноту на прихильників і противників інституціоналізації такого нового інституту (вперше на пострадянських теренах). Тема одностатевих стосунків і до цього була однією з контроверсійних в естонській спільноті, а юридичне оформлення цивільного партнерства посилило акцент політичних партій у своїх програмах на питаннях шлюбу та сім'ї;

3) початок загальноєвропейської міграційної кризи у 2015 році. Це загострило питання прийняття Естонією біженців, критику міграційної політики ЄС. Естонські політичні партії, зокрема EKRE, вдалися до маніпуляцій настроями страху перед можливими проблемами маленької Естонії з огляду на необхідність виконувати міграційні квоти ЄС;

4) угода прем'єр-міністра Естонії, лідера Центристської партії Естонії (ЕК) Ю. Ратаса з партією EKRE для формування у 2019 році нового коаліційного уряду (глава виконавчої влади запропонував партії EKRE 5 з 15 урядових посад, а також погодився обговорити ідею щодо нормативно-правового закріплення визначення шлюбу як виключно союзу чоловіка та жінки). Лідери EKRE, батько та син Март і Мартін Хельме, зайняли одні з ключових посад для життєдіяльності країни – міністрів внутрішніх справ і фінансів. Це приклад непрогнозованого союзництва ідеологічно протилежних сил (про- та антиросійських), завдяки якому партія EKRE нині представлена не лише в парламенті, а й в уряді.

Попри згадані ідеологічні розбіжності естонські партії ЕК та EKRE, які сформували коаліційний уряд, мають спільні точки дотику і вони, що важливо в контексті нашого аналізу, є доволі антиліберальними. Своєю по-

[1] 31,2 % населення Естонії проживає у сільській місцевості. Тобто, виборці зі сільської місцевості становлять близько третини електорату країни.

літикою ці партії сприяють демократичному відступу Естонії та підривають стійкість ЄС. Наприклад, мова про солідарність у незгоді з принципом розподілу ЄС міграційних квот. Реалізація такого курсу може перетворити Естонію з «відмінника євроінтеграції» на опонента ЄС (як у випадку з Угорщиною, Польщею, Чехією). Прогнозовано зросте напруга у відносинах з НАТО, позаяк естонському коаліційному уряду буде складно співпрацювати з Альянсом за ситуації, коли частина депутатів з коаліційних фракцій виступають за термінове виведення іноземних військових (місії НАТО) з державної території Естонії. Водночас зауважимо, що на момент проведення нашого дослідження партія EKRE не загострювала питання виходу Естонії з ЄС чи НАТО.

Наголосимо, що зазвичай основним інструментом демократичного відхилення є саме виконавча влада. Партія EKRE власне й просуває завдяки своєму представництву в уряді новації, які можуть бути критично оцінені з позицій ліберальної демократії. Тобто, на нашу думку, саме входження до урядової коаліції цієї радикальної політичної сили є поворотним моментом у наростанні дефектів демократії в Естонії.

В структурі громадянського суспільства Естонії представлений достатньо радикальний неліберальний сегмент, який за змістом є квазігромадянським суспільством. Такий сегмент громадянського суспільства створює атмосферу, в якій різного кшталту неорасисти, націоналісти та етнопопулісти формулюють наративи, спрямовані на уразливі групи (етнічні та сексуальні меншини, біженці та ін.), підняття населення для захисту кордонів (від мігрантів), сприяють екстремістському релігійному консерватизму (спрямований проти абортів, прав ЛГБТ-спільнот тощо), атакують мультикультурні цінності [2, с. 169].

Зауважимо, що з якої б причини останніми роками мігранти не намагалися осісти в Естонії, значна частина естонців не розуміє цього та протестує з позиції «кожен повинен жити у своєму домі» («iga roju oma vi»). При цьому згадане гасло озвучується щораз частіше. А після початку європейської міграційної кризи в Естонії відбулися протести проти прийняття біженців з Близького Сходу та Африки[2]. Політики (наприклад, ексміністр закордонних справ Естонії та член Європарламенту К.Оюланд) навіть озвучують гасла на кшталт того, що «білій расі загрожують темношкірі іммігранти» [13]. Це очевидний вияв мови ненависті. Відтак бачимо: політика Естонії поступово стає інтолерантною щодо мігрантів, які зрештою у своїй більшості намагаються переїхати до Фінляндії чи Швеції. Після приходу партії EKRE до влади, країна стає все більш закритою для мігрантів. В оцінці питання розміщення біженців на території Естонії, EKRE застерігала від прийняття будь-якої кількості біженців, позаяк це зробить Естонію уразливою для подальшого тиску ЄС з метою розмістити ще більше таких осіб у майбутньому.

Нещодавнє питання підписання Естонією Глобального пакту про міграцію (2018 р.) призвело до розколу уряду[3]. Частиною естонського політикуму підписання цього документа було сприйнято як загрозу зростання чисельності мігрантів на території країни. Оскільки на той час стартувала виборча кампанія до Рійґікоґу, то міграційне питання було одним із головних у виборчих програмах та акціях політичних партій, а в дебатах простежувалася мова ненависті та інтолерантність. Власне виступи проти міграції проводилися в Естонії й раніше, фактично одразу після загострення загальноєвропейської міграційної кризи розпочалися смолоскипні ходи, мітинги та інші протестні акції.

Антиміграційну позицію увиразнили в Естонії, найперше, партія EKRE та її молодіжне крило «Синє пробудження», рух «Розумна та здорова Естонія» (Tark ja Terve Eesti), а також Європейський національний фронт (ER SA), Партія народної єдності (RÜE) та її лідерка К.Оюланд. Відзначимо, що рух «Розумна та здорова Естонія», керований раніше виключеною з партії EKRE М. Кальюсте, займає одну з найрадикальніших в Естонії політичних по-

[2] Від 2015 року Естонія прийняла лише 206 біженців, близько сотні з яких згодом покинули країну. Відзначимо: в опитуваннях громадської думки естонці саме міграцію називають найбільшою проблемою ЄС.

[3] У підсумку пакт все ж був підписаний Естонією, однак не 10.12.2018 р. у Марракеші, а пізніше у Нью-Йорку.

зицій (антиісламська, антимігрантська позиція, виступ проти сексуальних меншин тощо).

На тлі пандемії COVID-19 уряд Естонії використав ситуацію з поширенням вірусу для радикалізації міграційного питання. Міністерством внутрішніх справ, яке очолює лідер партії EKRE М.Хельме, було ініційовано внесення нормативно-правових змін, які дозволяють уряду в односторонньому порядку відкликати візи на довгострокове перебування та дозволи на проживання та роботу для громадян третіх країн, якщо вони втратять роботу на естонському ринку праці в умовах пандемії. Такі поправки були схвалені. Відзначимо: в той час як сусідня Фінляндія пом'якшує вимоги до трудових мігрантів, в Естонії зусиллями радикальних партій наростає мігрантофобія.

Після зміцнення позицій EKRE у законодавчій та виконавчій владі критичні до цієї політичної сили естонські медіа та окремі журналісти відчули тиск з вимогою пом'якшити «градус» критики. Прикладом, найперше, слугує щоденне суспільно-політичне видання «Postimees» [14], а також громадська телерадіомовна компанія ERR. Донедавна Індекс свободи преси в Естонії був високим і незмінно зростав[4]. Однак після останніх парламентських виборів (03.03.2019 р.) посилився словесний тиск на естонських журналістів, а відтак не виключено, що може зрости їх самоцензура, зникне жанр журналістських розслідувань. Такі антидемократичні процеси одразу увиразнилися в зниженні рейтингу Естонії у світовому Індексі свободи преси за 2019 рік.

Звернемо увагу, що лідери естонських радикальних політичних сил, найперше – партії EKRE, для фото, в публічних виступах часто використовують символ, який нагадує знак «о'кей» (великий і вказівний пальці з'єднані у кільце, а решта три спрямовані уверх). Цей знак віднедавна визнаний дискримінаційним, таким, що розпалює ненависть, позначає перевагу білої раси, владу білої раси[5]. Схоже, що партія EKRE нині є основним увиразнювачем естонського націоналізму, додаючи до нього елементи неорасизму, хоча офіційні звинувачення у цьому партії не висувалися.

Про проблеми якості демократії в Естонії свідчать випадки неефективності контрольних і регулятивних органів цієї держави. Найбільш резонансним прикладом може слугувати кейс довготривалого відмивання у 2007-2015 роках клієнтами з пострадянських держав значних сум (228 млрд дол.) через естонське відділення данської фінансової установи Danske Bank. Лише після внутрішнього розслідування, проведеного Danske Bank, а також Департаментом юстиції США, розпочаті перевірки естонськими фінансовими структурами. Аналогічна ситуація стосується й естонських підрозділів Swedbank щодо фінансових операцій 2011-2017 років (розслідування розпочаті у 2019 році).

Позитивом для зміцнення демократичних цінностей уважаємо модель е-голосування, якою з кожними наступними виборами користуються щораз більше естонських виборців. Наприклад, на парламентських виборах 2007 року – 3,4% виборців, 2011 – 15,4%, 2015 – 19,6%, 2019 – 28,1%. На останніх муніципальних виборах 2017 року відсоток тих, хто голосував онлайн, був ще вищим – 32%. Зростання чисельності естонців, які голосують онлайн, доцільно розглядати в контексті загальної діджиталізації країни. Можливість онлайн-голосування вирішила частину питань у площині абсентеїзму естонців, зросла загальна явка виборців. Втім відзначимо, що на електоральну демократію в Естонії має вплив Інтернет-дезінформація, цифрові атаки онлайн-тролів та хакерів на демократичні інститути зі сторони найперше зовнішніх політичних акторів [12], однак нині така проблема характерна усім новітнім демократіям.

Висновки.

Попри безумовний прогрес Естонії за останні три пострадянські десятиліття, наразі цю країну не можна віднести до «істинно стійких демократій» (genuine lasting democracy

[4] Індекс свободи преси, який визначає НУО «Репортери без кордонів», фіксує погіршення свободи слова в Естонії: якщо у 2018 році країна займала 12-е місце, 2019 – 11-е, то у 2020-му опустилася на 14-е.

[5] Цей суперечливий жест зародився в онлайн-русі американських альт-правих на позначення «влади білої раси». «White power» – три піднятих пальці утворюють літеру W, а якщо руку перевернути, то проглядається контур латинської літери P.

[7, с.442–443]) ультранаціоналістичної партії EKRE. Припускаємо, що Естонія не стане на шлях нелібералної демократії, як Угорщина та Польща, однак стійкість демократичних цінностей сьогодні є підірвані і ці процеси можуть поглиблюватися, особливо, якщо при владі залишатимуться радикальні політичні сили.

Якщо електоральна підтримка партії EKRE, а відтак і владні важелі, надалі зміцнюватимуться, то прогнозовано це сприятиме реалізації її очевидного наміру вести Естонію «третім шляхом», вільному від впливу як Росії, так і ЄС. Просування націоналістично-консервативного дискурсу цієї політичної сили та її союзників розглядаємо загрозою поступальній перспективі не лише Естонії, а й загалом ЄС як ліберально-демократичного проєкту.

Біографічні посилання / Referenses

1. Інґлгарт Р. Культура і демократія. Культурологічний журнал «Ї». 2008. № 53. URL: http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm / Inglehart R. Kultura i demokratiia. Kulturolohichnyi zhurnal «Ji». 2008. № 53. URL: http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm

2. Bustikova L., Guasti P. The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe? Politics and Governance, 2017. № 5 (4). P. 166-176.

3. Eesti inimeste väärtustest ja identiteedist (2019). URL: https://humanrights.ee/2019/09/eesti-inimeste-vaartustest-ja-identiteedist/

4. Foa R. S., Mounk Y. The Danger of Deconsolidation. Journal of Democracy. 2016. № 27 (3). P. 5-17.

5. Freedom in the world 2018. Democracy in Crisis. URL: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/democracy-crisis

6. Freedom in the World 2019. Democracy in Retreat. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/Feb2019_FH_FITW_2019_Report_ForWeb-compressed.pdf

7. Hobsbawm E. The Age of Extremes. The short twentieth century, 1914-1991. London: Viking, 1994.

8. Kasekamp A., Madisson M.-L., Wierenga L. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. Problems of Post-Communism. 2019. № 66 (1). P. 47-58.

9. Linz J. J., Stepan A. C. Problems of democratic transition and consolidation. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.

10. Lührmann A, Lindberg S. I. A third wave of autocratization is here: What is new about it? Democratization. 2019. № 26 (7). P. 1095-1113.

11. Lührmann A. et al. V-Dem Annual Democracy Report 2019. Democracy Facing Global Challenges. V-Dem Institute, University of Gothenburg, 2019.

12. Past L., Brown K. Attacks against elections are inevitable – Estonia shows what can be done. The Conversation. 2019. 28 Mar.

13. Tambur S. Former liberal MEP Ojuland calls African refugees ‘threat to white race’. URL: https://news.err.ee/115949/former-liberal-mep-ojuland-calls-african-refugees-threat-to-white-race

14. Walker S. Racism, sexism, Nazi economics: Estonia’s far right in power. The Guardian. 2019. 21 May.